

Władysław Piotr Wlazlak

Duszpasterstwo wojskowe w diecezji częstochowskiej

1. Biskupi polowi

W wyniku zawartego konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczypospolitą Polską z 10 lutego 1925 r. uregulowany został status prawny duszpasterstwa wojskowego¹. W rzeczywistości zatwierdził on dotychczasowe status quo tegoż duszpasterstwa, poddając równocześnie pod jurysdykcję biskupa polowego kapelanów wojskowych, co automatycznie oznaczało prawo ich wyboru. Niebawem, bo już 27 lutego tr. Watykan zatwierdził „Statut duszpasterstwa wojskowego w Wojsku Polskim”, dekretem nuncjusza apostolskiego w Polsce, który został opublikowany w brzmieniu łacińskim i polskim w Dzienniku Ustaw². Stosowne rozporządzenie w tej sprawie wydał również 25 listopada 1926 r. prezes Rady Ministrów oraz ministrowie: Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na mocy, którego powołano organizację kościelną duchowieństwa wojskowego, zaś na jej czele stanął biskup polowy³. Pierwszym duchownym tej rangi był bp dr Stanisław Gall, który urząd ten sprawował od 1919 r. i do tego momentu zdołał zorganizować duszpasterstwo w odrodzonym Wojsku Polskim. Udało mu się uformować korpus katolickiego duchowieństwa wojskowego i ukształtować jego hierarchię. Do lepszej organizacji pracy ka-

¹ Zagadnieniu duszpasterstwa wojskowego był poświęcony art. VII konkordatu, według którego „Wojska Rzeczypospolitej korzystać będą z wszelkich wyróżnień, jakich Stolica Św. udziela wojskom zgodnie z przepisami prawa kanonicznego. W szczególności kapelani posiadać będą prawa proboszczowskie w stosunku do wojskowych i do ich rodzin i wykonywać będą czynności swego urzędu kościelnego pod jurysdykcją biskupa polowego, który będzie miał prawo ich wyboru. Stolica Św. przyzywała, aby duchowieństwo to w sprawach dotyczących jego służby wojskowej podlegało władzom wojskowym” – T. Włodarczyk, *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*, t. 2, Warszawa 1986², s. 344.

² *Duszpasterstwo wojskowe. Statuta curam spirituales militum Exercitus Poloni spectantia*, „Wiadomości Diecezjalne” 1 (1926), s. 23-25; *Statut duszpasterstwa wojskowego*, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej (AACz) sygn. KB 25, s. 3.

³ Dziennik Ustaw 1926, nr 24, poz. 714; Włodarczyk, *Konkordaty. Zarys historii...*, s. 345.

płańskiej w Wojsku Polskim pozyskał kilkadziesiąt kościołów i kaplic. Niestety po przewrocie majowym napotykał on na coraz większe trudności w dotychczasowej działalności. Z tego powodu w marcu 1932 r. zwrócił się z prośbą do pap. Piusa XI o zwolnienie z zajmowanego urzędu. Ostatecznie Ojciec Św. 16 lutego 1933 r. przyjął jego rezygnację⁴.

Nowym biskupem polowym został dr Józef Gawlina, który nominację papieską otrzymał 11 lutego 1933 r. Sakrę biskupią przyjął 19 marca tr. w kościele św. Barbary w Chorzowie z rąk kard. Augusta Hlonda, prymasa Polski. Ingres do katedry polowej odbył w kilka dni później, co oznaczało kanoniczne objęcie biskupstwa polowego. Kontynuował on dzieło swego poprzednika, skupiając cały wysiłek na organizowaniu nowoczesnych metod duszpasterskich w Wojsku Polskim. Równocześnie przykładął ogromną wagę do dokształcania kapelanów wojskowych, którzy w ten sposób zdobywali stopnie naukowe. Po rozpoczęciu kampanii wrześniowej w 1939 r. biskup polowy wraz z Sztabem Generalnym opuścił Warszawę. Podczas postoju w Łucku został ranny po nalocie samolotów niemieckich. Po przekroczeniu granicy Polski udał się do Rzymu, gdzie pap. Pius XII odnowił jego jurysdykcję. Dzięki temu aktywnie uczestniczył w organizowaniu życia religijnego wśród żołnierzy polskich jednostek wojskowych. W 1942 r. wizytował oddziały polskie w Związku Radzieckim, a następnie w Egipcie, Palestynie i Szkocji. Po zakończeniu działań wojennych nie wrócił już do Polski. Został mianowany protektorem emigracji polskiej. Zmarł 21 września 1964 r. w Rzymie. Pochowano go na cmentarzu wojskowym wśród żołnierzy polskich na Monte Cassino⁵.

2. Kapelani wojskowi

⁴ Po rezygnacji z biskupstwa polowego został mianowany arcybiskupem tytularnym Carpathus i przeszedł do pracy duszpasterskiej w archidiecezji warszawskiej. W dniu 5 I 1939 r. wybrano go wikariuszem kapitulnym tejże archidiecezji, zaś 6 I 1940 r. został mianowany administratorem apostolskim. Zmarł 11 IX 1942 r. w Warszawie. Pochowano go na cmentarzu powązkowskim – T. Sitkowski, *Śp. arcybiskup Stanisław Gall*, „Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej” 31 (1947), s. 121-126; B. Spychała, *Stanisław Gall – pierwszy biskup polowy Wojska Polskiego*, „Chrześcijanin w Świecie” 17 (1985), z. 5, s. 16-29; J. Bazydło, *Gall Stanisław abp.*, [w:] Encyklopedia katolicka, t. 5, Lublin 1989, kol. 829-830; T. Kryśka-Karski, S. Żurkowski, *Generałowie Polski niepodległej*, Warszawa 1991, s. 36.

⁵ Zdaniem niektórych, mimo iż według etatu przysługiwała mu ranga gen. dyw., to został mianowany gen. bryg. W 1952 r. otrzymał nominację na arcybiskupa tytularnego Madito. Aktywnie uczestniczył w przygotowaniach do Soboru Watykańskiego II – Z. Kotkowski, *Biskup polowy ks. Józef Gawlina*, Bagdad – Londyn 1964; J. Pietrzak, *Czy kard. August Hlond był zwolennikiem sanacji?*, [w:] Kościół w II Rzeczypospolitej, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1980, s. 88; P. J. Badura, *Gawlina Józef Feliks (1892-1964)*, [w:] Słownik polskich teologów katolickich, red. L. Grzebień, t. 5, Warszawa 1983, s. 429-432; S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1992, s. 37 n; J.

Po nadaniu przez Watykan statutu dla duszpasterstwa wojskowego w Polsce, biskup polowy powiadomił biskupa częstochowskiego dr. Teodora Kubinę, że „nadana powyższym dekretem jurysdykcję duchowną wprowadzam w życie z dniem 1 maja 1926 r.”⁶ Automatycznie rozpoczęły się rokowania pomiędzy ordynariuszami dotyczące duchownych zdolnych podjąć obowiązki kapelanów wojskowych. Zgodnie z art. 26 statutu duszpasterstwa wojskowego diecezja częstochowska winna wyznaczyć dwudziestu duchownych do służby duszpasterskiej na wypadek mobilizacji. Dotychczas zaledwie dziewięciu kapłanów było na liście pełniących obowiązki kapelanów zawodowych oraz kapelanów rezerwy. W tym celu bp Gall skierował w dniu 3 listopada 1926 r. pismo do bp. Kubiny⁷. Przypomniawszy w nim, jakie warunki winni spełniać kapłani rezerwy w myśl art. 24 statutu. Przede wszystkim kandydat powinien posiadać obywatelstwo polskie, dobry stan zdrowia i wytrzymałość fizyczną, nieukończony 35 rok życia, przynajmniej trzyletnią praktykę duszpasterską oraz pozytywne świadectwo swego ordynariusza według kan. 117. Ponadto biskup polowy załączył listę dziewięciu księży pełniących dotychczas obowiązki kapelanów rezerwy, których miał zaopiniować biskup częstochowski. Chodziło o wyłączenie z tej listy tych duchownych, którzy w czasie mobilizacji nie mogliby opuścić swych dotychczasowych placówek duszpasterskich⁸.

W odpowiedzi na to wezwanie Kuria Biskupa w Częstochowie przesłała 24 listopada 1926 r. pismo do dziekanów, aby ci wyznaczyli przynajmniej po dwóch kandydatów z każdego dekanatu do pełnienia tej funkcji. Z dekanatu wieruszowskiego w dniu 7 grudnia 1926 r. miejscowy dziekan ks. Hipolit Zieliński wyznaczył dwóch księży wikariuszy: Franciszka Marekwię z Wieruszowa i Czesława Drożdża z Lututowa, którzy byli jedynymi prefektami w tym dekanacie⁹. W dwa dni później swoją propozycję nadał dziekan będziński ks. Antoni Zimniak. Dotyczyły one ks. Franciszka Rubika z Sielca Nowego i ks. Antoniego Marchewki z Sosnowca¹⁰. Z dekanatu bolesławieckiego

Pater, *Gawlina Józef Feliks (1892-1964)*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 111-112.

⁶ *Pismo biskupa polowego Wojska Polskiego Stanisława Galla z 26 IV 1926 r.*, AACz sygn. KB 25, s. 1.

⁷ Tamże, s. 19.

⁸ Tamże.

⁹ *Pismo dziekana dekanatu wieruszowskiego ks. Hipolita Zielińskiego z 7 XII 1926 r. Do Przewodnej Kurii Biskupiej w Częstochowie*, AACz sygn. KB 25, s. 25.

¹⁰ *Pismo dziekana będzińskiego ks. Antoniego Zimniaka z 9 XII 1926 r. Do Najprzewielebniejszej Kurii Biskupiej w Częstochowie*, AACz sygn. KB 25, s. 29.

wysunięto tylko jedną kandydaturę w osobie proboszcza dzietrzkowickiego ks. Stanisława Sukiennickiego, zaproponował ją 14 grudnia tr. miejscowy dziekan ks. Wincenty Wojciechowski¹¹. Większą liczbę propozycji w tej mierze nadesłał 17 grudnia tr. dziekan zawierciański ks. Franciszek Zienatara. Przypomniął, iż dotychczas kapelanami wojskowymi byli księża: Czesław Chodorowski z Niegowonic i Ludwik Klepaczewski z Zawiercia, którzy ciągle byli brani pod uwagę w czasie mobilizacji. Ponadto chęć duszpasterzowania w wojsku zgłosili następujący kapłani: Stanisław Cesarz z Koziegłówek oraz Wincenty Nowak i Stanisław Wdowicki obaj z Zawiercia¹². Z dekanatu mstowskiego nadeszło pismo 20 grudnia tr., w którym miejscowy dziekan ks. Jan Łabęda zaproponował ks. Ignacego Tochowicza ze Mstowa i ks. Stanisława Dąbrowskiego z Borowna¹³. Powyższe propozycje dziekańskie pochodziły zaledwie z pięciu dekanatów, zaś z pozostałych dziesięciu dekanatów nie wpłynęły żadne pisma dotyczące kandydatów na kapelanów wojskowych.

Niestety opieszałość księży dziekanów w tej mierze spowodowała, iż do końca roku nie udało się skompletować listy przyszłych kapelanów. Ten stan rzeczy oczywiście zaniepokoił Kurie Biskupią Wojsk Polskich w Warszawie, która 14 stycznia 1927 r. nadesłała pismo w tej sprawie przypominając, iż stosowne rozporządzenie prezesa Rady Ministrów ukazało się 22 grudnia 1926 r.¹⁴ W wyniku tych nacisków 14 stycznia 1927 r. bp Kubina zaproponował z list dziekańskich następujących księży do pracy w duszpasterstwie wojskowym:

1. Cesarz Stanisław – wikariusz parafii Koziegłówki, ur. 26 IV 1902 r.¹⁵,
2. Dąbrowski Stanisław – wikariusz parafii Borowno, ur. 8 V 1899 r.¹⁶,

¹¹ Pismo dziekana bolesławieckiego ks. Wincentego Wojciechowskiego z 14 XII 1926 r. Do Prześwietnej Kurii Biskupiej w Częstochowie, AACz sygn. KB 25, s. 39.

¹² Pismo dziekana zawierciańskiego ks. Franciszka Zientary z 17 XII 1926 r. Do wysokiej Kurii Biskupiej w Częstochowie, AACz sygn. KB 25, s. 27.

¹³ Pismo dziekana mstowskiego ks. Jana Łabędy z 20 XII 1926 r. Do Prześwietnej Kurii Biskupiej w Częstochowie, AACz sygn. KB 25, s. 21.

¹⁴ Pismo Kurii Biskupiej Wojsk Polskich przy Ministerstwie Spraw Wojskowych nr 7/mob/27 Do Najprzewielebniejszej Kurii Biskupiej diecezji Częstochowskiej, AACz sygn. KB 25, s. 17.

¹⁵ Świecenia kapłańskie przyjął 31 V 1925 r. w Kielcach. W lutym 1926 r. przeniósł się do diecezji częstochowskiej, gdzie początkowo spełniał obowiązki wikariusza w kilku kolejnych parafiach. 27 I 1927 r. został mianowany kapelanem rezerwy Wojska Polskiego – *Akta personalne ks. Stanisława Cesarza*, AACz sygn. AP 306.

¹⁶ Świecenia kapłańskie przyjął 14 VI 1925 r. we Włocławku. 1 I 1927 r. został mianowany kapelanem rezerwy Wojska Polskiego. W następnym roku postanowił przejść na stałe do pracy w duszpasterstwie wojskowym, o czym powiadomił biskupa polowego S. Galla. Ten zaś 16 IV 1928 r. przesłał stosowną prośbę do bp. T. Kubiny, który wyraził zgodę na tę petycję. Początkowo został mianowany kapelanem Brygady KOP Polesie, a następnie kapelanem Garnizonu Grodno. Pracował w charakterze kapela-

3. Drózdź Czesław – wikariusz parafii Lututów, ur. 16 VII 1904 r.¹⁷,
4. Kołodziejcki Marian – wikariusz parafii Rząśnia, ur. 15 VIII 1896 r.¹⁸,
5. Nowak Wincenty – wikariusz parafii Zawiercie, ur. 30 VI 1896 r.¹⁹,
6. Tochowicz Ignacy – wikariusz parafii Mstów, ur. 27 XII 1899 r.²⁰,
7. Wdowicki Stanisław – wikariusz parafii Zawiercie, ur. 7 V 1898 r.²¹

Do listy wyżej wymienionych duchownych bp Kubina dołączył oświadczenie, iż wszyscy oni cieszą się nieposzlakowaną opinią²². Oprócz nich w diecezji częstochowskiej było wyznaczonych jeszcze dziewięciu innych księży jako kapelanów rezerwy, do których należeli²³:

1. Chodorowski Czesław – proboszcz parafii Niegowonice, ur. 6 X 1877 r.²⁴,
2. Klepaczewski Ludwik – proboszcz parafii Pińczycze, ur. 15 XI 1889 r.²⁵,
3. Kluszczyński Marian – proboszcz parafii Łagisza, ur. 27 XI 1894 r.²⁶,

na rezerwy powołanego do służby czynnej. 31 V 1933 r. został zwolniony ze służby czynnej pozostając nadal oficerem rezerwy – *Akta personalne ks. Stanisława Dąbrowskiego*, AACz sygn. AP 299.

¹⁷ Świecenia kapłańskie przyjął 21 XI 1926 r. z rąk bp. T. Kubiny w katedrze częstochowskiej. Oprócz pracy wikariuszowskiej spełniał także obowiązki prefekta szkolnego. 3 I 1938 r. został administratorem parafii Klimontów – *Akta personalne ks. Czesława Drożdża*, Archiwum (bieżące) Kurii Metropolitalnej w Częstochowie (AKMCz) brak sygn.

¹⁸ Świecenia kapłańskie przyjął 12 VI 1921 r. w Kielcach. Początkowo pracował jako wikariusz kolejno na kilku parafiach, zaś w 1932 r. został mianowany administratorem parafii Ostrówek – *Akta personalne ks. Mariana Kołodziejckiego*, AACz sygn. AP 83.

¹⁹ Świecenia kapłańskie przyjął 1922 r. z rąk bp. Augustyna Łosińskiego w katedrze kieleckiej. Początkowo spełniał obowiązki wikariusza w kilku kolejnych parafiach. 1 I 1927 r. został mianowany kapelanem rezerwy Wojsk Polskich. W 1933 r. objął w administrowanie parafię Komorniki – *Księża diecezji częstochowskiej zamordowani w Dachau i innych obozach koncentracyjnych*, AACz sygn. AP 275.

²⁰ Świecenia kapłańskie przyjął 25 V 1924 r. z rąk bp. A. Łosińskiego. Początkowo spełniał obowiązki wikariusza w kilku kolejnych parafiach, zaś 27 lipca 1935 r. został mianowany administratorem parafii Galewice – *Księża diecezji częstochowskiej...*, AACz sygn. AP 285.

²¹ Świecenia kapłańskie przyjął 31 V 1923 r. z rąk bp. A. Łosińskiego. Początkowo był wikariuszem w kilku kolejnych parafiach, a następnie prowadził duszpasterstwo specjalistyczne. W tym czasie otrzymał nominację na kapelana rezerwy Wojska Polskiego. 9 VIII 1930 r. został mianowany administratorem parafii Krzyworzeka – *Akta personalne ks. Stanisława Wdowickiego*, AKMCz brak sygn.

²² *Pismo biskupa częstochowskiego Teodora Kubiny z 14 I 1927 r. do Jego Ekscelencji Ks. Biskupa Polowego Wojsk Polskich*, AACz sygn. KB 25, s. 15.

²³ *Diecezja częstochowska. Ks. Ks. kapelani rezerwy*, AACz sygn. KB 25, s. 23.

²⁴ Świecenia kapłańskie przyjął 1900 r. Przez kilka lat spełniał obowiązki wikariusza w kilku kolejnych parafiach diecezji kieleckiej, a następnie w 1919 r. został proboszczem parafii Potok, skąd został powołany na kapelana Wojsk Polskich. 31 V 1921 r. został zwolniony z obowiązków starszego referenta do spraw oświatowych Kurii Biskupiej Wojsk Polskich w stopniu majora – *Akta personalne ks. Czesława Chodorowskiego*, AACz sygn. AP 18.

²⁵ Świecenia kapłańskie przyjął 21 XII 1913 r. z rąk bp. A. Łosińskiego. Następnie spełniał obowiązki wikariuszowskie w kilku kolejnych parafiach diecezji kieleckiej, a także był prefektem szkolnym. Podczas wojny w 1920 r. był kapelanem w Garnizonie 2 Pułku Legionów w Piotrkowie Trybunalskim. Ze służby wojskowej zwolniony został w stopniu kapitana – *Akta personalne ks. Ludwika Klepaczewskiego*, AACz sygn. AP 314.

²⁶ Świecenia kapłańskie przyjął 5 IV 1919 r. z rąk bp. A. Łosińskiego w katedrze kieleckiej. Jako wikariusz parafii Trójcy Przenajświętszej w Będzinie w lipcu 1920 r. zgłosił się na ochotnika do Wojska

4. Koźlicki Wojciech – prefekt gimnazjum w Sosnowcu, ur. 19 I 1890 r.²⁷,
5. Łojek Franciszek – wikariusz parafii Grodziec, ur. 2 IV 1890 r.²⁸,
6. Peche Tadeusz – proboszcz parafii Siemkowice, ur. 27 I 1882 r.²⁹,
7. Pruchnicki Józef – prefekt gimnazjum w Częstochowie, ur. 16 II 1894 r.³⁰,
8. Wesołowski Władysław – prefekt gimnazjum w Częstochowie, ur. 12 XII 1892 r.³¹,
9. Zawadzki Wincenty – proboszcz parafii Radziechowice, ur. 22 I 1894 r.³²

Jak wynikało z obydwu przedstawionych list kapelanów wojskowych ich liczba ciągle nie była kompletna, dlatego zaproponowano jeszcze innych księży na kapelanów rezerwy. Byli wśród nich następujący kapłani: Stefan Dominiak, urodzony 24 sierpnia 1884 r., zamieszkały w Naramicach i Wincenty Zawadzki³³, urodzony 22 stycznia 1894 r., zamieszkały w Radomsku. Obaj byli wymienieni w rozkazie ministra Spraw Woj-

Polskiego w celu objęcia obowiązków kapelana. W rok później powrócił do pracy w duszpasterstwie diecezjalnym, jako prefekt szkolny. W 1933 r. został proboszczem parafii Bolesławiec – *Akta personalne ks. Mariana Kluszczyńskiego*, AKMCz brak sygn.

²⁷ Świecenia kapłańskie przyjął w czerwcu 1913 r. z rąk bp. A. Łosińskiego w katedrze kieleckiej. Początkowo był wikariuszem, a następnie prefektem szkolnym. Prowadził także duszpasterstwo specjalistyczne, działalność pisarską oraz spełniał obowiązki notariusza Kurii Biskupiej w Częstochowie – *Akta personalne ks. Wojciecha Koźlickiego*, AACz sygn. AP 91; W. Właźlak, *Koźlicki Wojciech (1890-1945)*, [w:] *Słownik biograficzny Ziemi Częstochowskiej*, red. A. J. Zakrzewski, t. 1, Częstochowa 1998, s. 63-64.

²⁸ Świecenia kapłańskie przyjął 1919 r. Początkowo pracował jako wikariusz, zaś w 1927 r. otrzymał nominację na proboszcza parafii Radoszewice – *Schematismus universi venerabilis cleni saecularis et regularis dioecesis częstochoviensis pro Anno Domini 1928*, Częstochoviae 1928, s. 85.

²⁹ Świecenia kapłańskie przyjął 2 II 1908 r. z rąk bp. Stanisława Kazimierza Zdzitowieckiego. Początkowo pracował jako wikariusz, a następnie był prefektem szkolnym. Od 1 I 1919 r. do 10 X 1921 r. był kapelanem Garnizonu w Częstochowie w randze kapitana. W tym czasie od 20 XII 1918 r. był rektorem kościoła św. Jakuba w Częstochowie, gdzie mieściło się duszpasterstwo wojskowe. Ponadto pracował w Okręgowym Sądzie Kościelnym w Częstochowie. 9 XII 1922 r. został proboszczem parafii w Siemkowicach, zaś 6 VIII 1929 r. przeniesiono go na analogiczne stanowisko do parafii Trójcy Przenajświętszej w Będzinie. Zmarł w Szwajcarii 29 VII 1937 r. – *Akta personalne ks. Tadeusza Peche*, AACz sygn. AP 157; W. P[atykiewicz], *Ks. Tadeusz Peche (1882-1937)*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” (CzWD) 38 (1964), s. 169.

³⁰ Świecenia kapłańskie przyjął 7 IV 1917 r. z rąk bp. A. Łosińskiego. Jako wikariusz w 1919 r. został wyznaczony na kapelana Wojska Polskiego. Służył w 13 Pułku Ułanów Wileńskich oraz był kapelanem Szpitala Wojskowego w Wilnie. Za udział w wojnie 1920 r. został odznaczony Krzyżem Virtuti Militari, Krzyżem Walecznych i Krzyżem Niepodległości. W 1921 r. powrócił do pracy duszpasterskiej w diecezji kieleckiej. Po ekskardynowaniu do nowo utworzonej diecezji częstochowskiej (1925 r.) został sekretarzem Kurii Biskupiej, zaś w 1928 r. mianowano go proboszczem parafii Mokrosko – *Akta personalne ks. Józefa Pruchnickiego*, AACz sygn. AP 174.

³¹ Świecenia kapłańskie przyjął 1916 r. Początkowo był wikariuszem, a następnie pracował jako prefekt szkolny. Za udział w wojnie 1920 r. został odznaczony Krzyżem Walecznych – *Schematismus universi... pro Anno Domini 1928*, s. 19.

³² Świecenia kapłańskie przyjął 1916 r. Początkowo spełniał obowiązki wikariusza, zaś w 1919 r. został powołany na stanowisko kapelana w Wojsku Polskim. Za udział w wojnie 1920 r. został odznaczony Krzyżem Walecznych. W 1925 r. mianowano go proboszczem parafii Radziechowice. W tym czasie był także prefektem szkolnym – *Schematismus universi... pro Anno Domini 1928*, s. 20, 75.

³³ Figurował na poprzedniej liście, być może chodziło o uzupełnienie danych personalnych.

skowych Sztabu Generalnego oddział II z dnia 18 stycznia 1926 r. Ponieważ przebywali oni na terenie Dowództwa Okręgu Korpusu nr IV, gdzie dziekanem wojskowym był ks. A. Murzyński, dlatego ten poprosił o opinanie biskupa częstochowskiego. W piśmie z 1 marca tr. skierowanym do bp. Kubiny zaznaczył, iż wymienionych księży w ogóle nie zdążył do tej pory poznać, a był zobowiązany wystawić świadectwo moralności dla władz wojskowych i Kurii Polowej³⁴. W kilka dni później ks. Franciszek Mirecki, wikariusz generalny diecezji częstochowskiej w imieniu ordynariusza oświadczył, iż „żadnych zarzutów przeciw księżom nie ma oraz cieszą się dobrą opinią wśród wiernych”³⁵.

Niestety lista kapelanów wojskowych ciągle nie była kompletna, ani pod względem merytorycznym, ani też pod względem personalnym. Przede wszystkim Kuria Biskupia Wojsk Polowych, której szefem był dziekan polowy ks. dr Kazimierz Jachimowski skierowała 18 stycznia 1927 r. pismo do władzy diecezjalnej w Częstochowie wyjaśniające okoliczności całej sprawy. Jej zdaniem na liście podanej przez biskupa częstochowskiego nie powinni się znaleźć kapelani rezerwy. Ponadto powinien być zachowany nieprzekraczalny wiek 35 lat oraz trzy letni okres praktyki duszpasterskiej dla przyszłych kapelanów. Z listy kapelanów rezerwy nie mógł być też skreślony przez biskupa diecezjalnego duchowny, który nie uzyskał takowej akceptacji ze strony biskupa polowego³⁶. Te uwagi niestety nie były jedyne, gdyż dotychczas diecezja częstochowska wystawiła zaledwie kapelanów rezerwy, zaś biskup polowy pragnął, aby przynajmniej jeden z jej duchownych przeszedł na stałe do pracy duszpasterskiej w wojsku. W tym celu bp Gall 10 marca 1927 r. zwrócił się do bp. Kubiny, aby na to stanowisko zaproponował jakiegoś księdza. Niestety ordynariusz częstochowski nie zadośćuczynił tej prośbie, gdyż jak napisał brakowało mu kapłanów do pracy duszpasterskiej w diecezji, a wiele parafii nie posiadało pełnej obsady personalnej³⁷. Wyraził jedynie nadzieję, iż w przyszłości może ten stan ulegnie poprawie.

Niestety sytuacja kadrowa w diecezji częstochowskiej nie przedstawiała się najlepiej, dlatego w przeciągu następnych lat bp Kubina nie delegował innych księży do

³⁴ *Szef Duszpasterstwa Katolickiego DOK nr IV do Jego Ekscelencji Biskupa Diecezji Częstochowskiej w Częstochowie. Łódź, dn. 1 III 1926, AACz sygn. KB 25, s. 35.*

³⁵ Tamże, s. 35 – Odpowiedź wikariusza generalnego diecezji częstochowskiej ks. Fr[anciszka] M[ireckiego] z 10 III 1926 r.

³⁶ *Kuria Biskupia Wojsk Polowych do Najprzewielebniejszej Kurii Biskupiej w Częstochowie, Warszawa, dn. 18 I 1927 r., AACz sygn. KB 25, s. 41.*

pracy w duszpasterstwie wojskowym. Dopiero w wyniku rosnącego zagrożenia wojennego mianowano nowych kapłanów na stanowiska kapelanów rezerwy. Działania z tym związane rozpoczęły się już w czerwcu 1936 r., jednak były prowadzone opieszale, gdyż w przeciągu następnych kilkunastu miesięcy nie uregulowano wymaganych spraw personalnych. Dopiero w piśmie z 14 kwietnia 1938 r. kanclerz Kurii Polowej przesłał biskupowi częstochowskiemu listę kapelanów rezerwy, prosząc o uzupełnienie ich danych dotyczących daty urodzenia i przynależności do Państwowej Komisji Uzpełnień³⁸. Należeli do nich następujący duchowni:

1. Bartecki Józef, ur. 18 III 1904 r.³⁹,
2. Binkiewicz Maksymilian, ur. 21 II 1908 r.⁴⁰,
3. Drózdź Czesław, ur. 16 VII 1904 r.⁴¹,
4. Jankowski Marian, ur. 15 VIII 1874 r.⁴²,
5. Jaros Roman, ur. 9 VIII 1903 r.⁴³,
6. Kiwacz Jan, ur. 21 VI 1903 r.⁴⁴,
7. Kowalski Stanisław, ur. 26 III 1904 r.⁴⁵,

³⁷ *Pismo Biskupa Polowego nr 1698/27 z dnia 10 II 1927 r.*, AACz sygn. KB 25, s. 49; Tamże, *Odpowiedź biskupa Teodora Kubiny z 23 III 1927 r.*

³⁸ *Biskup Polowy Wojska Polskiego do Prześwietnej Kurii Biskupiej w Częstochowie. Warszawa, dn. 14 IV 1938 r.*, AACz sygn. KB 25, s. 61.

³⁹ Świecenia kapłańskie przyjął 9 VI 1929 r. z rąk bp. T. Kubiny w katedrze częstochowskiej. Następnie spełniał obowiązki wikariusza w kilku kolejnych parafiach. W 1937 r. został administratorem, a w rok później proboszczem parafii Przedmość – *Kapłani zamordowani na placówkach parafialnych w czasie II wojny światowej*, AACz sygn. AP 292.

⁴⁰ Świecenia kapłańskie przyjął 21 VI 1931 r. z rąk bp. T. Kubiny na Jasnej Górze. Działalność rozpoczął jako prefekt Seminarium Duchownego Diecezji Częstochowskiej w Krakowie. Równocześnie studiował na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, gdzie w 1933 r. uzyskał stopień magistra teologii. Następnie pełnił obowiązki prefekta szkolnego w kilku gimnazjach na terenie diecezji częstochowskiej – *Księża diecezji częstochowskiej...*, AACz sygn. AP 251.

⁴¹ Patrz przypis 17.

⁴² Świecenia kapłańskie przyjął w 1897 r. z rąk bp. Henryka Kossowskiego we Włocławku. Początkowo był wikariuszem na kilku kolejnych parafiach, a następnie został proboszczem w Kociszewie i Białotaraku, zaś 22 XI 1920 r. mianowano go na analogiczne stanowisko w parafii Radomsko – *Akta personalne ks. Mariana Jankowskiego*, AACz sygn. AP 67.

⁴³ Świecenia kapłańskie przyjął 13 VII 1930 r. z rąk bp. T. Kubiny. Następnie spełniał obowiązki wikariusza w kilku kolejnych parafiach, aż do wybuch II wojny światowej – *Akta personalne ks. Romana Jarosa*, AKMCz brak sygn.

⁴⁴ Świecenia kapłańskie przyjął 13 VII 1930 r. z rąk bp. T. Kubiny w katedrze częstochowskiej. Początkowo spełniał obowiązki wikariusza w różnych parafiach. 19 VIII 1938 r. został administratorem parafii św. Andrzeja Boboli w Sosnowcu – M. Mikołajczyk, *Ks. Jan Kiwacz (21.06.1903 – 15.01.1985)*, CzWD 63 (1989), s. 47-49.

⁴⁵ Świecenia kapłańskie przyjął 21 VI 1931 r. z rąk bp. T. Kubiny na Jasnej Górze. Działalność duszpasterską prowadził na stanowisku wikariusza w kilku kolejnych parafiach. 1 IV 1939 r. został mianowany kapelanem rezerwy Wojska Polskiego. 14 VII 1940 r. został administratorem parafii Niemce (obecnie MB Nieustającej Pomocy w Sosnowcu) – *Akta personalne ks. Stanisława Kowalskiego*, AACz

8. Knaś Andrzej, ur. 14 XI 1903 r.⁴⁶,
9. Neuman Alojzy, ur. 29 XI 1902 r.⁴⁷,
10. Nowak Lucjan, ur. 27 V 1906 r.⁴⁸,
11. Rabsztyn Ignacy, ur. 30 I 1903 r.⁴⁹,
12. Smogorzewski Jan, ur. 29 V 1905 r.⁵⁰,
13. Sokół Bolesław, ur. 24 IV 1907 r.⁵¹,
14. Stasiński Leon, ur. 11 III 1903 r.⁵²,
15. Strzelczyk Franciszek, ur. 7 I 1905 r.⁵³,
16. Szymczyk Wincenty, ur. 26 IV 1903 r.⁵⁴,
17. Wróbel Marian, ur. 6 IX 1902 r.⁵⁵

sygn. AP 89; *Straty wojenne diecezji częstochowskiej 1939-1945. Protokoły z 1945 r.*, AACz sygn. KB 101.

⁴⁶ Świecenia kapłańskie przyjął 13 VII 1930 r. z rąk bp. T. Kubiny w katedrze częstochowskiej. Pracował jako wikariusz na różnych placówkach duszpasterskich spełniając równocześnie obowiązki prefekta szkolnego – *Księża diecezji częstochowskiej...*, AACz sygn. AP 268.

⁴⁷ Świecenia kapłańskie przyjął 1929 r. Następnie studiował w Rzymie, gdzie w 1931 r. doktoryzował się w zakresie teologii. Po powrocie do Polski był prefektem szkolnym – *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej na rok 1939*, Częstochowa 1939, s. 33.

⁴⁸ Świecenia kapłańskie przyjął 1931 r. z rąk bp. T. Kubiny na Jasnej Górze. Początkowo był wikariuszem w kilku kolejnych parafiach, zaś w 1937 r. został administratorem parafii Psary – *Akta personalne ks. Lucjana Nowaka*, AACz sygn. AP 136.

⁴⁹ Świecenia kapłańskie przyjął 21 VI 1931 r. z rąk bp. T. Kubiny na Jasnej Górze. Początkowo spełniał obowiązki wikariuszowskie, a następnie pracował jako prefekt szkolny. 30 I 1937 r. bp Kubina mianował go kapłanem i rektorem kościoła Sióstr Bernardynek w Wieluniu – Z. Małecki, M. Mikołajczyk, *Ks. Ignacy Rabsztyn (30 I 1903 – 22 VII 1992)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” (WACz) 67 (1993), s. 238-240.

⁵⁰ Świecenia kapłańskie przyjął 1931 r. Pracował na kilku wikariatach aż do wybuchu II wojny światowej – *Katalog kościołów... na rok 1939*, s. 90.

⁵¹ Świecenia kapłańskie przyjął 21 VI 1931 r. z rąk bp. T. Kubiny na Jasnej Górze. Po kilku latach pracy na wikariacie w 1938 r. został proboszczem parafii Ostrówek – *Akta personalne ks. Bolesława Sokola*, AKMCz brak sygn.

⁵² Świecenia kapłańskie przyjął 9 VI 1929 r. z rąk bp. T. Kubiny w katedrze częstochowskiej. Oprócz działalności duszpasterskiej jako wikariusz spełniał także obowiązki prefekta szkolnego. 25 IX 1939 r. został administratorem parafii Łagisza – *Akta personalne ks. Leona Stasińskiego*, AKMCz brak sygn.

⁵³ Świecenia kapłańskie przyjął 1930 r. Po kilku latach pracy na wikariacie został mianowany w 1937 r. administratorem parafii Chrystusa Króla w Dąbrowie Górniczej – *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1978*, Częstochowa 1978, s. 195, 600; W. P. Wlazlak, *Dzieje kościelne Pajęczna*, Pajęczno 2005², s. 74-75.

⁵⁴ Świecenia kapłańskie przyjął 23 XI 1930 r. z rąk bp. T. Kubiny w kaplicy Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. Podczas, gdy pełnił obowiązki wikariusza w kilku kolejnych parafiach prowadził także duszpasterstwo specjalistyczne na terenie diecezji częstochowskiej. W październiku 1939 r. został mianowany administratorem parafii Przybunów – M. Mikołajczyk, *Ks. Wincenty Szymczyk (26.04.1903 – 21.12.1984)*, CzWD 63 (1989), s. 44-45.

⁵⁵ Świecenia kapłańskie przyjął 1929 r. Po siedmiu latach pracy na wikariacie został mianowany proboszczem nowo erygowanej parafii Stobiecko Miejskie – *Schematismus universi venerabilis cleri saecularis et regularis dioecesis częstochoviensis pro Anno Domini 1937*, Częstochoviae 1937, s. 94.

Wśród wyżej zaprezentowanych duchownych, którzy znaleźli się w aktach archiwum archidiecezjalnego dotyczących duszpasterstwa wojskowego nie wszyscy jak się wydaje spełniali obowiązki kapelanów wojskowych. Wynika to z tego, iż w aktach personalnych niektórych księży brak jest stosownych nominacji na stanowisko kapelana wojskowego. Niestety tę lukę w dokumentach nie dało się zweryfikować na podstawie innych dostępnych źródeł. Jedynie udało się ustalić na podstawie literatury historycznej, iż oprócz przedstawionych kapelanów w Wojsku Polskim funkcje te mieli spełniać jeszcze trzej inni duchowi. Pierwszym był ks. Augustyn Kańtoch⁵⁶, proboszcz parafii Choroń i dziekan żarecki. Drugim był ks. Józef Klarzak⁵⁷, proboszcz sąsiedniej parafii Kamienica Polska. Trzecim był ks. Bolesław Lis⁵⁸, wikariusz parafii Działoszyn, który miał być pomocnikiem kapelana 30 Dywizji Piechoty. Niestety danych tego ostatniego nie udało się zweryfikować, gdyż brak jest jego akt personalnych.

3. Działalność duszpasterska

Pomimo iż artykuł obejmuje czasookres funkcjonowania diecezji częstochowskiej, to jednak kilka lat przed jej przed urygowaniem w przyszłym mieście biskupim organizowano już duszpasterstwo wojskowe. Głównie z tego powodu, iż w Częstochowie z racji istnienia klasztoru jasnogórskiego odbywało się wiele uroczystości o charakterze ogólnonarodowym, w których uczestniczyły władze wojskowe. Ponadto w mieście tym był zlokalizowany garnizon wojskowy i dlatego była tutaj świątynia, w której odbywały się nabożeństwa dla żołnierzy. Już w czasie I wojny światowej, gdy wojska niemieckie zajęły Częstochowę, dawna cerkiew św. Cyryla i Metodego została zamieniona w kościół garnizonowy pod wezwaniem św. Jakuba. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, niemiecki kapelan wojskowy ks. Plessner opuścił swoją placówkę duszpasterską⁵⁹. Z tego powodu kościół został przejęty przez miejscowego proboszcza, który zlecił opiekę nad nim swemu wikariuszowi. Niebawem jednak świątynia ta zaczęła spełniać rolę kościoła garnizonowego dla częstochowskiej jednostki wojskowej.

⁵⁶ Urodził się 10 XII 1897 r. w Dobieszowich w powiecie będzińskim. Święcenia kapłańskie przyjął 31 V 1923 r. z rąk bp. A. Łosińskiego w Kielcach – *Akta personalne ks. Augustyna Kańtocha*, AKMCz brak sygn.

⁵⁷ Urodził się 20 II 1887 r. w Aleksandrowie w powiecie kutnowskim. Święcenia kapłańskie przyjął 1915 r. – *Księża diecezji częstochowskiej...*, AACz sygn. AP 267.

⁵⁸ Urodził się 4 II 1912 r. Święcenia kapłańskie przyjął 21 XII 1935 r. w kaplicy seminaryjnej w Krakowie – *Katalog kościołów... na rok 1939*, s. 56.

⁵⁹ J. Pietrzykowski, *Jasna Góra w okresie dwóch wojen światowych*, Warszawa 1987, s. 32-34, 79.

Już 13 grudnia 1918 r. w kościele św. Jakuba odbyła się przysięga wojskowa. W dniu 20 grudnia tr. władza diecezjalna mianowała rektorem tegoż kościoła ks. Tadeusza Peche, który w tydzień później jak napisał w swoim życiorysie otrzymał nominację na kapelana wojskowego. W rzeczywistości nominacja była wystawiona 1 stycznia 1919 r.⁶⁰ Od tego momentu odbywały się tutaj regularnie nabożeństwa dla żołnierzy stacjonujących w garnizonie częstochowskim. Sytuacja była jednak niejednoznaczna, gdyż w kościele tym odprawiano nabożeństwa dla młodzieży szkolnej, nad którą opiekę miał zleconą również ks. Peche. Z tego powodu władze wojskowe chciały przejąć tę świątynię na swoją wyłączność. Tych dążeń nie popierał biskup pomocniczy diecezji kujawsko-kaliskiej Władysław Krynicki rezydujący w Częstochowie⁶¹.

Ostatecznie władze wojskowe zaakceptowały współistnienie w kościele św. Jakuba duszpasterstwa wojskowego i diecezjalnego. Pewne napięcia miały miejsce podczas działalności następnego kapelana ks. Wilhelma Koppela, któremu nie układała się współpraca z ks. Peche. Stan ten nie wynikał z przyczyn duszpasterskich, lecz raczej z urażonych ambicji kapłańskich. Aby na przyszłość uniknąć wszelkich nieporozumień pomiędzy duszpasterzem wojskowym a diecezjalnym, zawarto stosowną umowę 28 marca 1930 r. pomiędzy rektorem kościoła św. Jakuba ks. Wojciechem Mondrym i kapelanem wojskowym ks. Józefem Żelaznowskim, którą zatwierdziły zwierzchnie władze wojskowe i kościelne⁶². Wynikało to zapewne również z innego faktu, gdyż w 1928 r. biskup połowy utworzył parafię wojskową pod wezwaniem św. Stanisława Kostki w Częstochowie, która faktycznie funkcjonowała przy kościele św. Jakuba⁶³. W tym czasie parafia św. Stanisława Kostki terytorialnie obejmowała cztery powiaty: częstochowski, radomszczański, wieluński i włoszczowski⁶⁴. Oczywiście nie podlegało jej całe terytorium diecezji częstochowskiej, gdyż jej północne krańce wchodziły w skład

⁶⁰ *Parafia świętego Jakuba w Częstochowie*, AKMCz brak sygn.

⁶¹ Od 20 XI 1918 r. do 28 X 1925 r. kierował Trybunałem Pomocniczym w Częstochowie, jako wikariusz generalny i oficjał dla południowych terenach diecezji wrocławskiej, czyli kaliskiej. Podlegały mu następujące powiaty: częstochowski, łaski, piotrkowski, radomszczański i wieluński – W. Właźlak, *Judicium Succursale Czenstochoviense (1918-1925)*, „Gubernaculum et Administratio. Zeszyty Naukowe Instytutu Administracji WSP w Częstochowie” (2002), z. 2, s. 15.

⁶² *Parafia świętego Jakuba w Częstochowie*, AKMCz brak sygn.

⁶³ *Wykaz duchowieństwa wojskowego oraz parafii, kościołów i kaplic wojskowych wyznania katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej na rok 1928*, Warszawa 1928, s. 17-27.

⁶⁴ Parafie wojskowe nie odpowiadały organizacyjnie jednostkom wojskowym, jak pułk, czy dywizja. Kierowano się jedynie dyslokacją oddziałów tak, aby proboszcz miał jak najłatwiejszy dostęp do wojskowych i ich rodzin – P. Niezgoda, *Przysposobienie wojskowe katolickiego duchowieństwa*, „Kwartalnik Poświęcony Sprawom Katolickiego Duszpasterstwa Wojskowego w Polsce” (1931) nr 1, s. 38.

parafii wojskowej św. Jerzego w Łodzi. Południowe obszary diecezji częstochowskiej podlegały władzy proboszcza parafii wojskowej św. Kazimierza w Katowicach⁶⁵.

Należy jednak zauważyć, iż duszpastersko wojskowe organizowano nie tylko w ramach parafii podległych biskupowi polowemu. W Częstochowie odbywały się liczne nabożeństwa w klasztorze Paulinów lub przed szczytem jasnogórskim. Już 6 listopada 1918 r. odbyła się Msza św., w której uczestniczył gen. dyw. Tadeusz Rozwadowski, szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego wraz ze korpusem oficerskim i batalionem żołnierzy⁶⁶. W następnym roku 22 czerwca na Jasnej Górze gościł gen. broni Józef Haller wraz ze swoją dywizją. Uczestniczyli oni w Mszy św. odprawionej przez przeora Jasnej Góry o. Piotra Markiewicza. Poświęcono wtedy sztandar, a gen. Haller wygłosił przemówienie⁶⁷. W 1919 r. na Jasnej Górze przebywał bp Władysław Bandurski, który przyjął przysięgę oficerów Wojska Polskiego⁶⁸. Uroczystości o charakterze wojskowym w częstochowskim klasztorze Paulinów był bardzo dużo. Na szczególną uwagę zasługuje oczywiście nabożeństwo odprawione dla generalicji oraz wyższych urzędników państwowych przez prymasa Polski kard. Edmunda Dalbora przed Cudownym Obrazem Matki Boskiej Jasnogórskiej w dniu 23 października 1919 r.⁶⁹

Istotne z punktu widzenia duszpasterstwa wojskowego z mocnym akcentem patriotycznym były uroczystości organizowane z racji wojny prowadzonej w 1920 r. Świątowano wtedy sukcesy armii polskiej po wkroczeniu do Kijowa. Z tego powodu przed szczytem jasnogórskim odprawiono dziękczynne nabożeństwo, w którym uczestniczył dowódca miejscowego garnizonu mjr Anatol Laudański wraz ze swymi żołnierzami. Mszę św. celebrował kapelan wojskowy ks. Tadeusz Peche, po której odbyła się defilada żołnierzy przed magistratem częstochowskim⁷⁰. Po zakończeniu działań wojennych mieszkańcy Częstochowy z wielkim entuzjazmem witali żołnierzy miejscowe-

⁶⁵ Rozkaz Wewnętrzny do Duchowieństwa Wojskowego (1928) nr 1, § 1.

⁶⁶ *J.E. Szef Sztabu gen. Rozwadowski w Częstochowie*, „Goniec Częstochowski” 13 (1918) nr 242, s. 2.

⁶⁷ *General Haller na Jasnej Górze*, „Goniec Częstochowski” 4 (1919), nr 132; *Ze spraw sodalicyjnych*, Sodalitas Marianus 18 (1919), s. 132; *Poświęcenie sztandaru dla Wojska Hallera*, „Kurier Częstochowski” 1 (1919) nr 110, s. 3.

⁶⁸ *Przysięga oficerów w Częstochowie*, „Kurier Częstochowski” 1 (1919) nr 230, s. 3.

⁶⁹ *General Dobór Muśnicki i J.E.Ks. Arcybiskup Dalbor na Jasnej Górze*, „Goniec Częstochowski” 14 (1919) nr 234, s. 2; M. Ciesielski, *Częstochowa*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 13 (1919), s. 315.

⁷⁰ *Hold Częstochowy dla armii polskiej*, „Goniec Częstochowski” 15 (1920) nr 139, s. 3.

go garnizonu uczestniczących w wyprawie kijowskiej⁷¹. Nabożeństwo na tę okazję odprawiono w kwietniu 1921 r. na placu jasnogórskim, po którym przemawiali przedstawiciele władz miejskich. W imieniu władz wojskowych podziękowanie wygłosił gen. bryg. Eugeniusz Bronisław Pogorzelski⁷².

Nie były to jedyne uroczystości, kiedy świętowano chwałę oręża polskiego połączone z działalnością duszpasterską. Z racji obchodu rocznicy bitwy pod Grunwaldem 15 lipca 1921 r. zorganizowano na Jasnej Górze uroczystości wojskowe. Żołnierze po wysłuchaniu Mszy św. odprawianej przez kapelana garnizonu częstochowskiego ks. Pechę udali się na defiladę przed urzędem miejskim⁷³. W podobny sposób obchodzono dzień 15 sierpnia, czyli uroczystość Wniebowzięcia NMP będąca równocześnie dniem Wojska Polskiego⁷⁴. W dniu 4 sierpnia 1921 r. wspomniano rocznicę stracenia Rządu Powstania Styczniowego, kiedy to dla żołnierzy miejscowego garnizonu odprawiono Mszę św. przed jasnogórskim szczytem⁷⁵. Tego samego roku 13 listopada odbyły się uroczystości na Jasnej Górze w ramach, których przeor sanktuarium o. Markiewicz poświęcił sztandar dla 27 Pułku Piechoty stacjonującego w Częstochowie⁷⁶. Na Jasnej Górze funkcjonowało także duszpasterstwo dla walczących o powrót Śląska do Macierzy. Duchowieństwo częstochowskie organizowało nie tylko nabożeństwa dla pobudzenia ducha narodowego, ale także organizowano wiece na placu jasnogórskim⁷⁷.

W kilkanaście lat później w podobny sposób Paulini zaangażowali się w organizowanie duszpasterstwa w atmosferze narastającego zagrożenia suwerenności Rzeczypospolitej. Były to nie tylko spotkania modlitewne, ale także konkretne działania na rzecz wojska. W celu unowocześnienia sprzętu wojskowego w polskiej armii w 1934 r. powołano przeora klasztoru Paulinów na Jasnej Górze o. Dominika Zienkowskiego na

⁷¹ 27 pułk piechoty, Częstochowa 1929, s. 9; T. Nowicki, *Zarys historii wojennej 27-go pułku piechoty*, Warszawa 1929, s. 23-24; K. Spruch, *Jednostki garnizonu częstochowskiego w walkach o granicę RP 1919-1920*, [w:] *Wielkie i małe problemy Częstochowy w Polsce odrodzonej (1918-1939)*, red. R. Szwed, W. Palus, Częstochowa 1996, s. 284.

⁷² Z. S. Jabłoński, *Jasna Góra w odradzającej się Polsce 1918-1921*, Częstochowa 1998, s. 78.

⁷³ *Święto 14 lipca i obchód Grunwaldzki*, „Goniec Częstochowski” 16 (1921) nr 151, s. 2.

⁷⁴ Z. S. Jabłoński, *Konwent paulinów jasnogórskich w krajobrazie życia społecznego Częstochowy 1918-1939*, [w:] *Spółczesność Częstochowy w latach 1918-1939*, red. R. Szwed, W. Palus, Częstochowa 1997, s. 124-125.

⁷⁵ *Rewia wojskowa*, „Goniec Częstochowski” 16 (1921) nr 168, s. 2.

⁷⁶ *Dzisiejsza uroczystość na Jasnej Górze*, „Goniec Częstochowski” 16 (1921) nr 231, s. 3.

⁷⁷ Z. Zieliński, *Duchowieństwo w walce o Polską granicę zachodnią w latach 1918-1921*, „Więź” 22 (1979) nr 1(249), s. 60-71; B. C[imała], J. Ł[aczewski], *Częstochowa a Powstania Śląskie*, [w:] *Encyklopedia powstań śląskich*, red. F. Hawranek, Opole 1982, s. 83-86; Z. S. Jabłoński, *Udział Jasnej Góry w kształtowaniu państwowości Polskiej*, [w:] *Wielkie i małe problemy Częstochowy...*, s. 47 n.

pierwszego kapelana LOPP⁷⁸. Podobne inicjatywy podjęto tuż przed wybuchem II wojny światowej. Po ogłoszeniu przez Ministerstwo Skarbu subskrypcji na rzecz obrony kraju, Paulini złożyli do Banku Narodowego biżuterię o wartości 10 000 zł na pożyczkę lotniczą i 2 500 zł na Fundusz Obrony Narodowej⁷⁹.

Wszystkie te inicjatywy miejscowego duchowieństwa nie uszły uwadze wkraczającym wojskom hitlerowskim, które w szczególny sposób znęcały się nad księżmi kapelanami. Zresztą większość z nich nie zdołała stawić się do wyznaczonych placówek wojskowych lub w ogóle nie została zmobilizowana. Było tak w przypadku ks. Augustyna Kańtocha, który miał się stawić w dowództwie 27 Pułku Piechoty 3 września 1939 r., jednak już 1 września w godzinach wieczornych został zatrzymany przez Wehrmacht. Niemcy znaleźli na plebanii jego mundur wojskowy i broń. Ponadto oskarżyli go o przesyłanie informacji żołnierzom polskim o ruchach wojsk niemieckich. Za to postawiono go przed sądem wojskowym i skazano na pobyt w obozie jenieckim. Wywieziono go do obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie, a następnie przeniesiono do Dachau, gdzie po wielu trudach doczekał zakończenia wojny. Niestety tyle szczęścia nie miał inny kapelan wojskowy ks. Józef Klarzak, który został zatrzymany w podobnych okolicznościach, jak ks. Kańtoch 3 września. Znalaziono przy nim dokumenty świadczące o tym, iż był kapelanem rezerwy Wojska Polskiego. Ponadto postawiono mu zarzut strzelania do wkraczających wojsk niemieckich. Już 5 września znalazł się w obozie w Rottenburgu. Przebywał następnie od 18 kwietnia 1940 r. w Buchenwaldzie i w końcu od 7 lipca 1942 r. w Dachau, gdzie zmarł śmiercią głodową 18 sierpnia tr.⁸⁰ Z kolei ks. kpt. Franciszek Strzelczyk tuż przed wybuchem wojny został zmobilizowany i wyruszył ze swoją jednostką na front, aby podjąć obowiązki duszpasterskie. Niestety w niewyjaśnionych okolicznościach zaginął podczas kampanii wrześniowej⁸¹.

Inaczej było w przypadku ks. Bolesława Lisa, pomocnika kapelana 30 Dywizji Piechoty, która broniła Działoszyna. Jednak już 2 września 1939 r. jednostka ta przegrupowała się w kierunku Pajęczna. Niestety w kilka tygodni później ks. Lis po powro-

⁷⁸ *XII Tydzień LOPP*, „Goniec Częstochowski” 30 (1935) nr 110, s. 6.

⁷⁹ J. Zbudniewek, *Kardynał August Hlond w dziejach jasnogórskiego klasztoru i zakonu paulinów*, „Studia Claromontana” 10 (1989), s. 156-158; Z. S. Jabłoński, *Jasna Góra na drodze ku niepodległości w latach 1795-1989*, [w:] *Częstochowy drogi ku niepodległości*, red. R. Szwed, W. Palus, Częstochowa 1998, s. 100-101.

⁸⁰ *Księża diecezji częstochowskiej...*, AACz sygn. AP 267; J. Domagała, *Ci, którzy przeszli przez Dachau*, Warszawa 1957, s. 135.

⁸¹ J. Pietrzykowski, *Walka i męczeństwo. Z wojennych dziejów duchowieństwa diecezji częstochowskiej (1939-1945)*, Warszawa 1981, s. 24.

cie z zakończonych działań wojennych został zatrzymany. Jako powód podano jego udział w uroczystości wojskowej z 15 sierpnia 1939 r., kiedy odbierał przysięgę żołnierzy⁸². W dniu 9 listopada 1939 r. wywieziono go do obozu w Radogoszczy, skąd został zwolniony 15 stycznia 1940 r. Nie mogąc spełniać czynności kapłańskich na terenie III Rzeszy przedostał się nielegalnie do Generalnej Guberni⁸³. Odmienne koleje losu spotkały dawnego absolwenta szkoły podchorążych, oficera rezerwy ks. Andrzeja Knasia, który należał do ruchu oporu. Po wycofaniu swego podpisu z listy lojalności wobec Niemców został aresztowany w czerwcu 1942 r. i wysłany do obozu w Oświęcimiu, gdzie został zamordowany⁸⁴.

Najwybitniejszym kapłanem diecezji częstochowskiej związanym z duszpasterstwem wojskowym był ks. Józef Pruchnicki, dawny kapelan 13 Pułku Ułanów Wileńskich. W dniu 1 września 1939 r. stanął bezpośrednio na linii frontu wśród walczących żołnierzy Wołyńskiej Brygady Kawalerii odpierającej nieustanne ataki 4 Dywizji Pancerniej. Ubrany w komżę i stułę przechodził pomiędzy stanowiskami bojowymi udzielając błogosławieństwa żołnierzom⁸⁵. Z kolei niewiele relacji zachowało się z działalności duszpasterskiej ks. Stanisława Kowalskiego, który 24 sierpnia 1939 r. został zmobilizowany jako kapelan 27 Pułku Piechoty⁸⁶. Do niewoli został wzięty pod Dęblinem, jednak po trzech dniach udało mu się zmylić czujność pilnujących go strażników niemieckich i uciekł do pobliskich Pionek, gdzie otrzymał pomoc od miejscowego wikariusza oraz innych osób. W dniu 18 października tr. przybył do Częstochowy. Tutaj spotkał się z bp. Kubiną, który skierował go na wcześniej zajmowaną placówkę dusz-

⁸² Przy aresztowaniu pokazano mu zdjęcie z tej uroczystości jako dowód – *Wspomnienia wojenne ks. B. Lisa*, Dziętkowice 1967, AKMCz brak sygn.

⁸³ W. Szoldrski, *Martyrologium duchowieństwa polskiego pod okupacją niemiecką w latach 1939-1945*, Rzym 1965, s. 398; S. Lewicki, *Radogoszcz*, Warszawa 1971, s. 21; C. Tomczyk, *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, [w:] *Studia z historii Kościoła w Polsce*, red. E. H. Wyczawski, t. 4, Warszawa 1978, s. 238-239, 358-359.

⁸⁴ W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*, z. 4, Warszawa 1978, s. 249-250; W. Właźlak, *Życie religijne w diecezji częstochowskiej na pograniczu Generalnej Guberni i Kraju Warty*, „Biuletyn Instytutu Filozoficzno-Historycznego WSP w Częstochowie” 17/6 (1999), s. 64.

⁸⁵ Wołyńską Brygadą Kawalerii dowodził płk dypl. Julian Filipowicz. Operowała ona na obszarze wsi Mokro I, II i III pomiędzy Częstochową a Działoszynem – I. Malinowski, *Bój pod Mokrą*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 24 (1979) nr 3, s. 172-179; J. Pietrzykowski, *Cień swastyki nad Jasną Górą, Częstochowa w okresie hitlerowskiej okupacji 1939-1945*, Katowice 1985, s. 11; A. Wilczkowski, *Anatomia boju. Wołyńska Brygada Kawalerii pod Mokrą 1 września 1939*, Łódź 1992; D. Tomczyk, *Wrzesień 1939 r. na Ziemi Lipskiej*, „Biuletyn Instytutu Filozoficzno-Historycznego WSP w Częstochowie” 13/4 (1998), s. 54-55.

⁸⁶ Brak jakichkolwiek relacji na temat działalności kapelanów wojskowych – S. Szymański, *27 Pułk Piechoty w kampanii wrześniowej pod Częstochową*, „Ziemia Częstochowska” 25 (1998), s. 11 n.

pasterską w Dąbrowie Górniczej⁸⁷. Podobnie było w przypadku ks. Jana Kiwacza, który we wrześniu 1939 r. został zmobilizowany, jednak już w październiku tr. powrócił do duszpasterstwa diecezjalnego⁸⁸.

W czasie okupacji hitlerowskiej w ramach oddziałów wojskowych Armii Krajowej działających na terenie powiatu częstochowskiego, radomszczańskiego i włoszczowskiego w duszpasterstwo wojskowe było zaangażowanych kilku duchownych⁸⁹. Należeli do nich następujący księża: Edward Banaszekiewicz, Jan Golonka, Stanisław Grunwald, Władysław Karlik, Serafin Opałka⁹⁰, Stefan Pomorski, Serafin Stefan Sawicki, kpt. Marian Skoczowski i Tadeusz Wiśniewski. Oczywiście zaangażowanie poszczególnych kapłanów było różne. I tak dziekanem obwodu częstochowskiego był ks. Karlik, zaś w podległych mu rejonach kapelanami byli: w częstochowskim – ks. Golonka i ks. Skoczowski, którzy przebywali w oddziałach Armii Krajowej, zaś w rejonie radomszczańskim duszpasterzował ks. Banaszekiewicz, proboszcz ze Strzałkowa. Inni współpracowali z oddziałami partyzanckimi. Na szczególne uwagę zasługiwał ks. Grunwald, który jako wikariusz parafii katedralnej w Częstochowie po upadku powstania warszawskiego we własnym mieszkaniu organizował spotkania ostatniego komendanta głównego Armii Krajowej gen. bryg. Leopolda Okulickiego ze swoimi podwładnymi⁹¹.

Z ruchem oporu współpracował także ks. Pruchnicki, u którego na plebanii na przód w Mokrsku, a potem w Rudzie mieściła się „skrzynka” kontaktowa okręgu Armii Krajowej Łódź dla obwodu wieluńskiego⁹². Niestety w wyniku donosu, Gestapo aresztowało 30 października 1943 r. ks. Pruchnickiego i poddało go przesłuchaniom. Z braku dowodów oraz dzięki staraniom wpływowych osób 20 grudnia tr. został zwolniony z aresztu⁹³. Podobną przeszłość miał ks. Stefan Pomorski⁹⁴, proboszcz z Chełma, który

⁸⁷ *Akta personalne ks. Stanisława Kowalskiego*, AACz sygn. AP 89.

⁸⁸ Podczas okupacji hitlerowskiej był zaangażowany w działalność konspiracyjną – *Akta personalne ks. Jana Kiwacza*, AKMCz brak sygn.

⁸⁹ *Akta personalne ks. Władysława Karlika*, AKMCz brak sygn.; [M. Mikołajczyk], *Ks. Władysław Karlik 27.08.1907 r. – 06.06.1997 r.*, WACz 71 (1997), s. 62; W. Właźlak, *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie działalności biskupa Zdzisława Golińskiego (1951-1963)*, Kraków 2000, s. 150.

⁹⁰ J. Humeński, *Duszpasterstwo Armii Krajowej*, [w:] *Udział kapłanów wojskowych w drugiej wojnie światowej*, red. J. Humeński, Warszawa 1984, s. 485.

⁹¹ S. Rybicki, *Pod znakiem lwa i kruka*, Warszawa 1965, s. 324; C. Tomczyk, *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej...*, s. 350-351.

⁹² *Wierni Ojczyźnie. Karty z dziejów martyrologii duchowieństwa polskiego w latach okupacji hitlerowskiej*, Warszawa 1966, s. 150.

⁹³ J. Pruchnicki, *Moje wspomnienia z pracy duszpasterskiej na terenie powiatu wieluńskiego od października 1941 do stycznia 1945*, AKMCz brak sygn.

pomagał oddziałom partyzanckim. Niemcy dowiedziawszy się o tym próbowali go 8 sierpnia 1944 r. zatrzymać, jednak do tego nie doszło⁹⁵. Ostrzeżony przez swoją matkę zdołał uniknąć aresztowania. Nie mogąc powrócić na parafię objął funkcję kapelana jednego z oddziałów partyzanckich⁹⁶.

Oprócz wyżej wymienionych duchownych w duszpasterstwo wojskowe było zaangażowani jeszcze kilku innych księży działających poza diecezją częstochowską. Jednym z nich był ks. Jan Smogorzewski, który po zmobilizowaniu w czasie kompanii wrześniowej pełnił obowiązki kapelana wojskowego. Następnie podczas okupacji hitlerowskiej ukrywał się w Warszawie, gdzie zaangażował się w działalność duszpasterską kapelana podziemia. W czasie powstania warszawskiego był kapelanem wojskowym IV Zgrupowania „Gurt” działającego w Śródmieściu Warszawy. W dniu 26 sierpnia 1944 r. został ciężko ranny⁹⁷. Innym kapelanem wojskowym, który po zakończeniu działań wojennych w 1939 r. znalazł się poza granicami diecezji częstochowskiej był ks. Józef Postrach⁹⁸. Wraz z oficerami swojego oddziału został przez Niemców internowany, a następnie przewieziony do Oflagu Colditz IV, gdzie przebywał do 1941 r. Potem był więziony w Lubece i wreszcie w Dessel koło Wartburga⁹⁹. Z kolei dwóch kapłanów częstochowskich było kapelanami w oddziałach armii polskiej na Zachodzie. Pierwszym był ks. Szczepan Walkowski¹⁰⁰, który duszpasterzował w polskich jednostkach lotniczych stacjonujących w Wielkiej Brytanii¹⁰¹. Drugim był ks. Marian Kluszczyński, który tuż przed wybuchem wojny został zmobilizowany jako kapelan wojskowy. Po upadku Polski wraz z oddziałami wojskowymi przedostał się za granicę, gdzie pełnił nadal obowiązki kapelana, naprzód we Francji, a następnie w Wielkiej Brytanii.

⁹⁴ Świecenia kapłańskie przyjął 29 VI 1932 r. z rąk bp. T. Kubiny na Jasnej Górze. Początkowo spełniał obowiązki wikariuszowskie, zaś 16 IX 1939 został administratorem parafii Kozięgłowy, 8 III 1940 r. mianowano go na analogiczne stanowisko w parafii Janów, jednak 10 III tr. otrzymał nominację do Ostrów, ostatecznie 14 III tr. przeszedł do Chełma – *Akta personalne ks. Stefana Pomorskiego*, AACz sygn. AP 170.

⁹⁵ Dane te są oparte na ustnej relacji Czesława Pomorskiego brata ks. Stefana Pomorskiego. Natomiast ze sprawozdania sporządzonego przez następcę ks. Pomorskiego wynika, iż był więziony od 8 VIII 1944 do 10 IX 1944 – *Straty wojenne...*, AACz sygn. KB 101.

⁹⁶ J. Pietrzykowski, *Walka i męczeństwo...*, s. 100.

⁹⁷ C. Tomczyk, *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej...*, s. 351.

⁹⁸ Świecenia kapłańskie przyjął 21 VI 1931 r. z rąk bp. T. Kubiny na Jasnej Górze – *Akta personalne ks. Józefa Postracha*, AACz sygn. AP 173.

⁹⁹ C. Tomczyk, *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej...*, s. 351-352.

¹⁰⁰ Świecenia kapłańskie przyjął 25 VI 1939 r. z rąk bp. T. Kubiny w katedrze częstochowskiej. 26 VII 1939 r. został mianowany wikariuszem parafii Lututów. W czasie działań wojennych opuścił parafię i wraz z uciekającym wojskiem wyjechał z Polski przedostając się do Rzymu w październiku 1939 r. – *Akta personalne ks. Szczepana Walkowskiego*, AACz sygn. AP 313.

¹⁰¹ *Głos Polski – Buenos Aires, junio, 13 czerwca 1969*, AKMCz brak sygn.

Po zakończeniu II wojny światowej jeszcze przez dwa lata był kapelanem w szpitalu wojskowym Taymouth Castle w Szkocji¹⁰².

Z oczywistych względów w czasie okupacji hitlerowskiej w kościele św. Jakuba w Częstochowie nie można było organizować duszpasterstwa wojskowego. Dopiero po zakończeniu działań wojennych 9 lutego 1945 r. świątynia ta została przejęta przez Wojsko Polskie i służyła wyłącznie jako kościół garnizonowy. Starania biskupa częstochowskiego, aby kościół przywrócić społeczności parafialnej początkowo spełzły na niczym. Jednak bp Kubina nie ustawał w swych zabiegach i ostatecznie na jego petycję pozytywnie odpowiedział marszałek Polski Michał Rola-Żymierski, który 21 stycznia 1947 r. nakazał zwrócić tę świątynię dawnym właścicielom. Zawarto także dodatkową umowę, którą podobnie jak w okresie międzywojennym sankcjonowała duszpasterstwo wojskowe i parafialne w kościele św. Jakuba¹⁰³. Niestety niebawem w wyniku uformowania się nowej sytuacji w stosunkach państwowo-kościelnych organizowanie działalności duszpasterskiej w Wojsku Polskim napotykało na pewne trudności. W dniu 17 grudnia 1947 r. kard. Hlond powiadomił bp. Kubinę, iż przedłuża jurysdykcję kapelanom wojskowym do końca marca 1948 r.¹⁰⁴ Ostatecznie Stolica Apostolska 21 kwietnia tr. uchyliła statut duszpasterstwa wojskowego z 1926 r., co oznaczało cofnięcie uprawnień jurysdykcyjnych dla kapelanów wojskowych. Zniesiono również instytucję parafii wojskowych. Jednocześnie na okres tymczasowy zezwolono biskupom ordynariuszom na delegowanie niektórych księży do pracy duszpasterskiej w wojsku. Zarządzenie to weszło w życie 1 czerwca 1948 r.¹⁰⁵ Od tego momentu nie prowadzono urzędowej korespondencji w sprawach duszpasterstwa wojskowego z Kurią Diecezjalną w Częstochowie. Dopiero po 1956 r. pojawiły się pisma Generalnego Dziekanatu Wojska Polskiego kierowane do biskupa częstochowskiego Zdzisława Golińskiego. Miały one jednak charakter kurtuazyjny, co oznaczało jednoznacznie, iż ustały kanoniczne formy organizacji duszpasterstwa wojskowego.

4. Zakończenie

¹⁰² M. Mikołajczyk, *Ks. Marian Kluszczyński (27 11 1894 – 25 11 1987)*, CzWD 64 (1990), s. 199.

¹⁰³ H. Bąbiński, *Dzieje kościoła św. Jakuba Apostoła w Częstochowie od r. 1582 do r. 2000*, Częstochowa 1996, (mps w AKMCz).

¹⁰⁴ *Pismo prymasa Polski kard. Augusta Hlonda z 17 XII 1947 r. do bp. Teodora Kubiny*, AACz sygn. KB 25, s. 103.

¹⁰⁵ *Komunikat urzędowy Episkopatu Polskiego do wszystkich Wielebnych Księżów Kapelanów Wojskowych*, AACz sygn. KB 25, s. 109-110.

Podsumowując problematykę duszpasterstwa wojskowego funkcjonującego na terenie diecezji częstochowskiej należy zauważyć, iż wielu duchownych z wielkim entuzjazmem podjęło dzieło pracy kapłańskiej wśród żołnierzy i ich rodzin. Pomimo iż diecezja częstochowska została utworzona w 1925 r. to jednak do tego momentu udało się ukształtować korpus kapelanów wojskowych, którzy służyli nie tylko w garnizonie częstochowskim, ale także w innych jednostkach wojskowych. Część z nich za szczególne zasługi w wojnie 1920 r. została uhonorowana licznymi odznaczeniami wojskowymi. Kilku z nich w późniejszym okresie zostało powołanych na wniosek bp. Teodora Kubiny na stanowiska kapelanów rezerwy. Niestety biskup częstochowski nie mógł zadośćuczynić licznym prośbom biskupa polowego Wojsk Polskich w sprawie nowych nominacji na kapelanów wojskowych. Dopiero pod koniec lat trzydziestych ubiegłego stulecia w wyniku narastającego zagrożenia wojennego udało się skierować większą liczbę księży z diecezji częstochowskiej do pracy w duszpasterstwie wojskowym. W tym czasie w Częstochowie odbywały się liczne uroczystości wojskowe. Część z nich miała miejsce w kościele garnizonowym św. Jakuba w Częstochowie, jednak głównym ośrodkiem dla tego typu manifestacji był klasztor jasnogórski.

To zaangażowanie duchowieństwa w duszpasterstwo wojskowe nie uszło uwadze wojskom niemieckim podczas kampanii wrześniowej, które część kapelanów zesłało do obozów jenieckich lub koncentracyjnych, gdzie kilku z nich zostało zamordowanych. Pomimo terroru stosowanego przez wojska okupacyjne, niektórzy księża włączyli się w działalność konspiracyjną. Jedni pełnili obowiązki kapelanów jednostek wojskowych pracując jednocześnie w duszpasterstwie diecezjalnym. Inni zaś rezydowali na stałe przy oddziałach partyzanckich działających w okolicach Częstochowy i Radomska. Byli i tacy, którzy działali poza terytorium diecezji częstochowskiej w konspiracji oraz w formowanych jednostkach wojskowych na terenie Wielkiej Brytanii. Po zakończeniu II wojny światowej duszpasterstwo wojskowe ponownie funkcjonowało przy kościele garnizonowym św. Jakuba w Częstochowie. Niestety ten stan istniał zaledwie kilka lat, gdyż w 1948 r. władze kościelne odmówiły misji kanonicznej kapelanom wojskowym.